

ПРОБЛЕМИ ТА СУДЖЕННЯ

УДК 347.725

DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v2.2025.2>

I. Алмаші,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри менеджменту, підприємництва та торгівлі
Ужгородського торговельно-економічного інституту
Державного торговельно-економічного університету

М. Алмаші,

кандидат юридичних наук,
заступник директора з науково-педагогічної роботи
ЦДН «Закарпатський інститут»
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

РЕЛОКАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Постановка проблеми. Війна зумовила настання негативних змін не тільки у звичному способі життя людей, а також у господарській діяльності підприємств та інших суб'єктів господарювання, які з метою збереження своєї діяльності та продовження функціонування змушені приймати рішення щодо їх переміщення з територій бойових дій на безпечні території Західної України. Прийняття таких рішень також ускладнене відсутністю належної правової бази щодо підтримки таких підприємств, відсутністю спроможностей та інфраструктури територіальних громад, належної підтримки переміщених працівників, тощо.

Оцінку стану літератури.

Дана проблематика була предметом дослідження у наукових працях таких авторів як Князевич А. О., Наталія Філіпенко, Яроменко О. В., Кудирко Л. П., Обозний В. В., Бойко Я. М., Чубарь О. Г., Гапак Н. М., Запухляк І., Красняк О., Рассомахіна О. А. та ін.

Мета та завдання. Метою дослідження є розкриття та аналіз правових засад релокації підприємств в умовах воєнного стану, з'ясування проблемних питань, які виникають у цій сфері. Завданням автора є з'ясування поняття релокації, виокремлення характерних ознак релокації підприємств саме в умовах воєнного стану; аналіз правового регулювання та проблемних питань здійснення переміщення підприємств на практиці; аналіз проблем становища працівників переміщених підприємств.

Війна змінила життя кожного українця, кожного українського підприємства. Тисячі підприємців перемістили свою діяльність у більш безпечні регіони, створюючи нові робочі місця та залишаючись працювати на користь економіки. Уряд України з початку повномасштабної війни визначив, що релокація є необхідністю, адже передбачає відновлення економіки держави за рахунок переміщення підприємств з територій, що наближені або знаходяться у зоні бойових дій, в безпечні регіони Західної України. Таким

чином було розпочато Урядову програму релокації підприємств. Ще станом на вересень 2022 року на «Порталі Дія» було зареєстровано понад 1800 заявок, 745 підприємств вже переїхали у більш безпечні регіони, 558 підприємств відновили роботу на нових місцях [1, с. 351].

З метою дослідження обраної автором проблематики необхідним є з'ясування змісту поняття «релокація». Релокація – це перенесення місця фізичного розташування підприємства з місця постійної дислокації повністю або частково задля збереження можливості роботи підприємства та повноцінного його функціонування. Повна релокація передбачає повне переміщення підприємства і характерна для малих виробничих підприємств, коли обладнання можна порівняно легко транспортувати. Часткова релокація полягає у перенесенні частини підрозділів у більш безпечні місця. Стосується виробничих, сервісних та сільськогосподарських підприємств. Змішана релокація полягає у відкритті нового виробництва, при цьому початкове виробництво продовжує свою діяльність [2, с. 6].

Як зазначає А. Князевич, релокацією є комплексний процес часткового або повного фізичного переміщення активів, обладнання, працівників підприємства з одного місця на інше в межах країни або закордон, що зумовлений об'єктивними причинами збереження та/або масштабування діяльності. Слід погодитися з думкою автора про те, що релокація підприємств є тимчасовим явищем, що діє в період воєнного стану та активних бойових дій на території України і релоковані підприємства по їх закінченню мають можливість як повернутися на попереднє місце дислокації, так і залишитися на новій локації. Процес релокації може характеризуватися зміною стратегії діяльності підприємства, можливе вжиття певних заходів щодо асортименту, зміни ринків збуту, спожива-

чів, систем комунікації, складу персоналу, постачальників та контрагентів [3, с. 10–13].

Більш глибоке дослідження поняття «релокації» на думку окремих фахівців подібно до відкриття «скриньки Пандори», оскільки вона породжує цілу низку складних та суперечливих додаткових питань. Науковці підкреслюють, що процеси переселення є надзвичайно складними, оскільки залежать від безлічі факторів, включаючи особливості конкретних регіонів, рівень підготовленості державних інституцій, наявність міжнародної підтримки та соціальну адаптацію переселенців, тощо [4, с. 38].

На думку автора, релокація підприємств в умовах війни характеризується наступними ознаками: 1) дана релокація є примусовою, оскільки підприємство знаходиться в зоні бойових дій; 2) рішення про релокацію приймаються в максимально короткі терміни, що впливає на відсутність належного фінансування самого процесу релокації та якісної його організації; 3) державне регулювання у даній сфері належним чином не сформоване; 4) відсутні територіальні програми релокації бізнесу на Західну Україну, що в свою чергу пришвидшило б ефективну діяльність підприємств в нових умовах їх розміщення. Слід зауважити на тому, що окремі підприємства, наприклад, соледобувні такі як завод «Артемсіль», що працював на Донеччині з 1881 року, та був найбільшим у Центральній та Східній Європі, взагалі залежні від місця знаходження сировини і їхнє переміщення у зв'язку з такими особливостями є практично неможливим.

На сьогодні прийнято ряд нормативно-правових актів, які сприяють переміщенню підприємств, основна мета яких полягає у відновленні економіки держави. Одним з таких є Програма релокації підприємств Міністерства економіки України [5], згідно якої відновлення економіки як мета досягається за рахунок перемі-

Варто зазначити Згідно п. 1 ч. 4 Постанови Кабінету Міністрів України «Про особливості роботи акціонерного товариства «Укрпошта» в умовах воєнного стану» [6] № 305 від 17 березня 2022 року здійснюється безоплатне перевезення майна вітчизняних суб'єктів господарювання згідно з переліком, який формується Міністерством економіки і передається до Міністерства інфраструктури. Однак, даною Постановою як і іншими нормативно-правовими актами щодо регулювання проблеми

На О.В. Яроменко оптимізація релокації національного виробництва в умовах війни дасть змогу регіонам посилити власний внутрішній потенціал на основі активізації виробничої діяльності в західних регіонах, зберегти й локалізувати всередині країни виробничий та трудовий потенціал. Разом з тим релокація підприємств в умовах війни в Україні відбувається під впливом низки загроз, як-от порушення та блокування логістики постачання та збуту, внутрішніх

і міжрегіональних зв'язків; втрати трудового потенціалу підприємства у зв'язку з міграцією за кордон тощо. З метою забезпечення ефективного процесу релокації підприємств варто посилити системний державний моніторинг процесу релокації підприємств, узгодити механізм державного регулювання діяльності бізнесу (насамперед на рівні територіальних програм) з умовами воєнного стану та мобілізаційної економіки; розглянути конкурентні позиції й тарифну політику підприємств на зовнішніх ринках [9, с. 80].

Прикладом досить успішного переміщення підприємств є релокація на Закарпатську область. На Закарпатті з 2022-го року перемістилося 400 релокованих підприємств. Як зазначив очільник Закарпатської обласної військової адміністрації Мирослав Білецький на Закарпатті наразі працюють 282 релокованих із зони бойових дій та прифронтових регіонів підприємства. За словами Голови Закарпатської обласної ради Романа Сарая на Закарпатті наразі перебуває 40 % усього релокованого бізнесу України. На сьогодні релоковані підприємства інвестували в регіон вже 1 млрд євро. Змінилася структура обласного бюджету. Рівень дотацій був одним із найбільших у країні, а тепер він відчутно зменшився з 60 % 2021 року до 25 % 2024 року [10].

Слід погодитися з думкою Л. П. Кудирко та В. В. Обозного про те, що перенесення підприємства на нову територію є складним процесом з технічної, юридичної та етичної точок зору, а також потребує значних фінансових витрат і несе ризики. Автори виділяють наступні критерії, які сприятимуть успішній релокації: сприятливе ставлення регіональної влади до переселених підприємств; доступ до сировинних ресурсів та розвинена логістична мережа у регіоні; платоспроможний попит місцевого населення та достатня ринкова потенціальна споживча база для продукції

чи послуг; можливості для забезпечення гідного проживання працівників; наявність серед місцевого населення кваліфікованих фахівців, які можуть зайняти вакансії та вільні робочі місця на релокованому підприємстві. В сучасних умовах багато власників підприємств розглядають можливість перемістити свій бізнес за кордон. Особливо актуальним це є для компанії, що діють у сферах ІТ та медичного обслуговування до Польща, Німеччина, Болгарія, Бельгія, Естонія, Туреччина та Молдова тощо [11, с. 125].

На думку автора, складність прийняття державою нормативно-правових актів щодо правовим регулюванням процесу релокації пов'язана з тим, що переміщення підприємств на сьогодні відбувається не в звичайних правовідносинах, а в умовах воєнного стану, і відсутній досвід правового регулювання релокації у розглядуваних умовах, в тому числі міжнародний.

На Вінницьку, Закарпатську, Івано-Франківську, Львівську, Тернопільську, Хмельницьку, Чернівецьку обласні військові адміністрації покладено обов'язок щодо надання інформаційної та організаційної допомоги щодо можливостей розміщення та проживання працівників переміщених підприємств. На думку Запужляк І. та Красняк О. основною проблемою при релокації бізнесу буде переміщення та адаптація працівників. З метою подолання стресу і скорочення періоду, з яким працівник стає продуктивним на новому місці, важливо взаємодіяти з ним [12].

Щодо проблем переміщення працівників у разі релокації підприємств на Західну Україну, то внаслідок взаємодії обласної влади, місцевих громад та бізнесу та у межах «Програми будівництва (придбання) житла в Закарпатській області на 2023–2026 роки» в м.Тячів, Закарпатської області, звели багатоквартирний будинок на 28 квартир, у яких прожи-

вають працівники ДП «Ламелла», що переїхало на Закарпаття через війну, та їх родини. Також планується будівництво нового багатоквартирного будинку для співробітників релокованих підприємств за участю підприємців та місцевих громад[13]. Подібні ініціативи сприяють не лише адаптації релокованих працівників, а й розвитку регіону в цілому.

На проблемах бізнесу зауважує і голова Федерації роботодавців України Іллічов. Станом на лютий 2025 року майже 600 компаній та підприємств, які входять в Федерацію роботодавців України, релоковані в інші регіони країни, 247 підприємств зазнали руйнувань внаслідок російської агресії. Велика кількість бізнесу продовжує працювати у прифронтових територіях, понад 200 компаній працюють на оборонний сектор. На сьогодні роботодавці вживають різних заходів щодо підтримки своїх працівників: здійснюють організацію ментальної, соціально-психологічної підтримки, забезпечення житлом або компенсація витрат на житло працівникам у разі релокації, підтримка родин військовослужбовців. За даними Федерації роботодавців України, біля 15 % працівників з 8 тис. підприємств та компаній, які входять у Федерацію, були мобілізовані. Найшвидший шлях до адаптації працівників – це повернення людини в свій трудовий колектив та виконання нею трудових обов'язків [14].

Також на окремих проблемах релокованого бізнесу зауважило керівництво Закарпатської військової адміністрації під час робочої поїздки та огляду релокованої групи з 11 компаній, які займаються обробкою металу і виготовленням спеціалізованого обладнання. Частина потужностей розмістили в м. Ужгороді. Всі підприємства корпорації взаємопов'язані: є два трубні заводи, підприємство, яке випускає прокатні стани для різних профілів і труб, обладнання для сільгоспвиробництва тощо.

Під час зустрічі керівництва Закарпатської обласної військової адміністрації разом із підприємцями обговорили проблемні питання щодо нестачі кваліфікованих робітників, з якою стикаються сьогодні чимало компаній, які працюють у цій та схожій сферах. З метою їх вирішення надано пропозиції про навчання майбутніх фахівців для роботи з металом у професійних технічних навчальних закладах Закарпатської області із перспективою працевлаштування на підприємствах відповідного профілю [15].

Уповноважені органи місцевої влади з метою пропозиції місця для релокації у Закарпатській області розробили чат-бот для комунікації з підприємцями, які мають бажання перенести виробництво у регіон. За три місяці понад 600 вимушено переміщених осіб скористалися чат-ботом з працевлаштування у Telegram, який розробили в Закарпатській обласній військовій адміністрації [16].

На думку Бойко Я.М., Чубарь О.Г. основними проблемами в процесі переміщення підприємств є: відсутність нормативної бази, не врегульовано механізм спрощеного порядку передачі комунального майна для релокованого бізнесу; розбалансованість у загальному керівництві держави; несправедливий розподіл державної підтримки та фінансових ресурсів; відсутність у територіальних громадах ресурсів, необхідних для релокації: землі, об'єктів нерухомості для продажу та оренди; відсутність доріг, розвинутої інфраструктури, логістики, особливо у громадах складного рельєфу, гірській місцевості [17, с. 49–50].

На думку Рассомахіної О.А. до основних проблем, з якими зіштовхнулися переміщені суб'єкти господарювання належать: проблема втрати ринків та обсягів збуту; нестача або дефіцит електроенергії та пошуку альтернативних джерел енергії; значний відсоток мобілізованих працівників;

висока вартість процесу монтажу і перевезення обладнання, запасів та активів; проблема консервації виробничих потужностей, які залишилися в зоні бойових дій [18, с. 18].

На думку автора, підприємства у процесі релокації можуть зіштовхнутися з такими негативними проблемами як зловживання владою, особливо на місцях в територіальних громадах; небажання територіальних громад щодо розміщення на своїй території підприємств, які загрожують довкіллю; та підприємств, діяльність яких пов'язана із виготовленням зброї, хоча їхня діяльність на сьогоднішній день є надзвичайно важлива для збереження держави.

Висновки і пропозиції. Отже, в умовах війни релокація підприємств на безпечні регіони Західної України є бажаною та надзвичайно необхідною задля збереження діяльності підприємств та продовження ними господарської діяльності. Релокація як поняття вже розкрито в літературі протягом тривалого періоду, однак існуючі умови війни породжують нові виклики для економіки та господарської діяльності підприємств, зумовлюючи виникнення додаткових та складних питань.

Слід виокремити ознаки, які характерні для релокації підприємств в умовах воєнного режиму: дана релокація є примусовою, оскільки підприємство знаходиться в зоні бойових дій; рішення про релокацію приймаються в максимально короткі терміни, що впливає на відсутність належного фінансування самого процесу релокації та якісної його організації; державне регулювання у даній сфері повністю не сформоване; існує потреба у територіальних програмах релокації бізнесу на Західну Україну.

З метою покращення релокації підприємств та задля збереження та зміцнення національної економіки необхідною є правова підтримка бізнесу, зокрема, внесення змін у вже існуюче законодавство щодо надання

податкових пільг таких підприємствам на певний початковий термін та пільгових кредитів. Також, необхідно внести зміни в законодавство щодо належної компенсації підприємствам, які перевозять майно власними силами та засобами із зони бойових дій та територію Західної України, та врегулювати питання щодо страхування майна підприємств, що здійснюють релокацію.

У статті досліджено правові засади релокації підприємств та проблемні питання, які виникають у даній сфері. Війна зумовила настання негативних змін не тільки у звичному способі життя людей, а також у господарській діяльності підприємств та інших суб'єктів господарювання, які з метою збереження своєї діяльності та продовження функціонування змушені приймати рішення щодо їх переміщення з територій бойових дій на безпечні території Західної України. Прийняття таких рішень також ускладнене відсутністю належної правової бази щодо підтримки таких підприємств, відсутністю спроможностей та інфраструктури територіальних громад, належної підтримки переміщених працівників, тощо. Варто зазначити, що окремі підприємства, наприклад, соледобувні залежні від місця знаходження сировини і їхнє переміщення у зв'язку з такими особливостями є практично неможливим.

Автором виокремлено характерні ознаки релокації підприємств в умовах воєнного стану, до яких слід віднести: релокація в умовах воєнного стану є примусовою, оскільки підприємство знаходиться в зоні бойових дій; рішення про релокацію приймаються в максимально короткі терміни, що впливає на відсутність належного фінансування самого процесу релокації та якісної його організації; державне

регулювання у даній сфері не повністю сформоване; існує потреба у подальшій розробці територіальних програм релокації бізнесу на Західну Україну. На думку автора, підприємства у процесі релокації можуть зіштовхнутися з такими негативними проблемами як зловживання владою, особливо на місцях в територіальних громадах; небажання територіальних громад щодо розміщення на своїй території підприємств, які загрожують довкіллю чи діяльність яких пов'язана із виготовленням зброї, проблема щодо забезпечення житлом працівників релокованих підприємств.

З метою покращення релокації підприємств та задля збереження та зміцнення національної економіки необхідною є правова підтримка бізнесу, зокрема, внесення змін у вже існуюче законодавство щодо надання податкових пільг таких підприємствам на певний початковий термін та пільгових кредитів. Також, внести зміни в законодавство щодо належної компенсації підприємствам, які перевозять майно власними силами та засобами із зони бойових дій та територію Західної України, та врегулювати питання щодо страхування майна підприємств, що здійснюють релокацію.

Ключові слова: релокація, релокація підприємств, переміщення підприємств, переміщення працівників, права переміщених працівників.

Almashi I., Almashi M.
Relocation of enterprises under martial law: legal principles and issues

This article devoted to the legal principles of enterprise relocation and the problematic issues that arise in this area. The war led to negative changes not only in the usual way of life of people, but also in the economic

activities of enterprises and other business entities, which, in order to preserve their activities and continue their functioning, are forced to make decisions regarding their relocation from the areas of hostilities to safe areas of Western Ukraine. Making such decisions is also complicated by the lack of a proper legal framework for supporting such enterprises, the lack of capabilities and infrastructure of territorial communities, proper support for displaced workers, etc. It is worth noting that individual enterprises, for example, salt mines, depend on the location of raw materials and their relocation due to such features is practically impossible. The authors identifies characteristic features of enterprise relocation under martial law, which include: relocation under martial law is forced, since the enterprise is located in a combat zone; decisions on relocation are made in the shortest possible time, which affects the lack of proper financing of the relocation process itself and its high-quality organization; state regulation in this area is not fully formed; there is a need to further develop territorial programs for business relocation to Western Ukraine. According to the author, enterprises in the process of relocation may encounter such negative problems as abuse of power, especially on the ground in territorial communities; reluctance of territorial communities to locate enterprises that threaten the environment or whose activities are related to the manufacture of weapons on their territory, the problem of providing housing for employees of relocated enterprises.

In order to improve the relocation of enterprises and to preserve and strengthen the national economy, legal support for business is necessary, in particular, amendments to existing legislation on providing tax benefits to such enterprises for a certain initial period and preferential loans. Also, amend the legislation regarding

proper compensation for enterprises that transport property using their own forces and means from the combat zone and the territory of Western Ukraine, and resolve issues regarding property insurance for enterprises that carry out relocation.

Key words: relocation, relocation of enterprises, relocation of enterprises, relocation of workers, rights of displaced workers.

Література:

1. Алмаши І., Алмаши М. Правові засади релокації підприємств у Закарпатській області у період воєнного стану: проблемні питання. Закарпатські правові читання. Релокація в умовах екстраординарних правових режимів: матеріали XVII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 25–26 квітня 2025 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. 548 с.
2. Посібник з релокації підприємств: покроковий план дій підприємств з релокації. 2022. USAID. 31 с.
3. Князевич А. О. Організаційно-правові основи регулювання процесів релокації українських підприємств в умовах війни. Економіка та держава. 2022. № 8. С. 9–14.
4. Філіпенко Н. Правові аспекти релокації у міжнародному праві: виклики та перспективи Закарпатські правові читання. Релокація в умовах екстраординарних правових режимів : матеріали XVII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 25–26 квітня 2025 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. 548 с.
5. Програма релокації підприємств. Міністерство економіки України. 2025. URL: <https://surl.li/sujicw> (дата звернення 25.04.2025).
6. Про особливості роботи акціонерного товариства «Укрпошта» в умовах воєнного стану. Постанова Кабінету Міністрів України № 305 від 17 березня 2022 року. Офіційний вісник України. 2022 р., № 25. Ст. 1372.
7. Про затвердження плану невідкладних заходів з переміщення у разі потреби виробничих потужностей суб'єктів господарювання з територій, де ведуться бойові дії та/або є загроза бойових дій, на безпечну територію. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 246 від 25 березня 2022 р. Офіційний вісник України. № 28. Ст. 1552.
8. Платформа для релокації бізнесу в безпечніші регіони URL: https://prozorro.sale/marketplace_landing-page/ (дата звернення 24.04.2025)
9. Ярошенко О.В. Релокація підприємств України в умовах воєнного стану: географічний аспект. Природнича освіта та наука. 2024. Вип.2. с. 76–81.
10. На Закарпатті наразі перебуває 40 % усього релокованого бізнесу України. 2025. URL: <https://surl.li/ylcsigo> (дата звернення 23.04.2025)
11. Кудирко Л. П., Обозний В. В. Релокація українського бізнесу в умовах війни з рф. Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. 2024. Вип. (20). Т. 2. С. 120–130.
12. Запущляк І., Красняк О. Релокація: суть, типи та проблеми. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2022. № 6, Том 2. С. 257–263.
13. У Тячеві побудували житло для працівників релокованих підприємств (фото). 26.01.2025р. URL: <https://surl.li/grqqsu> (дата звернення 23.04.2025)
14. Майже 600 компаній, які входять до Федерації роботодавців, релоковані в інші регіони. Від 25.02.2025 URL: <https://surl.li/ffaxle> (дата звернення 23.04.2025).
15. Керівництво області оглянуло потужності одного з релокованих підприємств в Ужгороді. URL: <https://surl.li/fwtvba> (дата звернення 22.04.2025)
16. На Закарпатті понад 600 ВПО скористалися чат-ботом з працевлаштування. URL: <https://surl.li/cc/mlzdyw> (дата звернення 18.04.2025).
17. Бойко Я.М., Чубарь О.Г., Гапак Н.М. Вплив війни на економічний потенціал територіальних громад Закарпатської області: емпіричні дослідження та експертні висновки. Науковий вісник Ужгородського Університету. Серія Економіка. 2023. Випуск 2(62). С. 45–53.
18. Рассомахіна О.А. Правове регулювання релокації суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану. Європейський правничий часопис. 2023. № 1. С. 14–20.